

ساخت و اعتباریابی مقیاس سنجش مقالات نقد کتاب درسی دانشگاهی

نیره السادات سلیمانزاده نجفی*
دکتر حسن اشرفی ریزی**
دکتر محمدحسین یارمحمدیان***
لیلا شهرزادی****

چکیده

هدف این پژوهش، ساخت و اعتباریابی مقیاس سنجش مقالات نقد کتاب درسی دانشگاهی با استفاده از متون تخصصی، مشاوره و استفاده از نظر متخصصان است. روش پژوهش، اسنادی و مطالعه دلفی است. برای شناسایی شاخص‌ها و گویه‌ها از روش اسنادی، و برای بررسی اجماع گروهی از روش دلفی (براساس نظر متخصصان رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی و نیز منتقدان کتاب) استفاده شده است. یافته‌ها نشان داد، مقیاس سنجش مقالات نقد کتاب درسی دانشگاهی دارای چهار شاخص محتوا (۲۱ گویه)، نگارشی

* دانشجوی دکتری علم اطلاعات و دانش‌شناسی، دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران (نویسنده مسئول)
(soleimanzade.n@gmail.com)

** دانشیار، مرکز تحقیقات فناوری اطلاعات در امور سلامت، دانشگاه علوم پزشکی اصفهان، اصفهان، ایران
(hashrafi2010@yahoo.com)

*** استاد تمام، مدیریت برنامه‌ریزی آموزشی، مرکز تحقیقات مدیریت و اقتصاد سلامت، دانشگاه علوم پزشکی اصفهان، اصفهان، ایران

**** مربی، کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی پزشکی، دانشکده مدیریت و اطلاع‌رسانی پزشکی، دانشگاه علوم پزشکی اصفهان، اصفهان، ایران

تاریخ دریافت: ۱۳۹۲/۷/۱۹ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۲/۹/۱۴

پژوهش و نگارش کتب دانشگاهی، شماره ۳۱، زمستان ۱۳۹۲، ص ۱۴-۳۰

(۸ گویه)، ظاهری (۹ گویه) و سایر شاخص‌ها (۱۹ گویه) است. بررسی ادبیات موجود نشان می‌دهد تاکنون مقیاس یا ابزاری معتبر برای ارزیابی مقالات نقد کتاب طراحی نشده است. این پژوهش در راستای ساخت و اعتباریابی مقیاس سنجش مقالات نقد کتاب‌های درسی دانشگاهی انجام شده است. این ابزار علاوه بر سنجش نقد کتاب‌های درسی دانشگاهی، با کمی تغییر جزئی قابلیت استفاده در نقد سایر کتاب‌ها را نیز دارد.

کلیدواژه‌ها

نقد، سیاه‌وارسی، کتاب درسی دانشگاهی

مقدمه

توسعه، نیاز و ضرورتی حیاتی و اساسی برای جامعه است و در قالب برنامه‌های مدون ملی پی‌جویی و تعقیب می‌شود. در برنامه‌های مدون، توسعه مبتنی بر دانایی تعریف شده است. تجارب جوامع توسعه‌یافته نشان داده، دانایی و تولید علم مرهون پژوهش است (آصف‌زاده، ۱۳۸۴). یکی از مهم‌ترین معیارهای سنجش جامعه توسعه‌یافته، بررسی میزان تولیدات علمی و پژوهش‌های آن جامعه است. تولیدات علمی مهم‌ترین شاخص تعیین رتبه و جایگاه علمی کشورها به شمار می‌رود، به صورتی که توسعه‌یافتگی کشورها با تولید علم و بهره‌مندی از آن به طور کامل مرتبط است. تولید علم و دانش فقط از طریق پژوهش و انتشار نتایج حاصل نمی‌شود، بلکه لازمه قرار گرفتن نتایج پژوهش‌ها در چرخه دانش و بهره‌برداری از آنها، ارزیابی محتوایی و ساختاری و بیان نقاط قوت و ضعف آثار است (همایون‌پور، ۱۳۸۸). بنابراین فقط انجام پژوهش‌های بنیادی و کاربردی از سوی پژوهشگران کفایت نمی‌کند؛ زیرا در این صورت بسیاری از کارهای با ارزش علمی اعم از کتاب و مقاله در ظلمات گمنامی باقی می‌ماند و کسی از آنها باخبر نمی‌شود، مگر اینکه با نقد و بررسی از این گمنامی بیرون آورده شوند (حکمت، ۱۳۸۹). به بیان دیگر توسعه جامعه زمانی میسر می‌شود که نه تنها آن جامعه از آثار علمی آگاه باشد، بلکه آنچه را از گذشته بر جای مانده است با بینش علمی و انتقادی بررسی و ارزیابی کند (فدایی، ۱۳۸۶: ۳۸). از سوی دیگر ارزشیابی و نقد، معیار شناخت آثار اصیل از غیر اصیل است، با نقد این آثار اهمیت آنها نزد اهل مطالعه و تحقیق معلوم می‌شود (آل‌داوود، ۱۳۹۰).

نقد کتاب دانشگاهی نوعی تألیف است که به صورت مختصر و فشرده به ارزیابی انتقادی محتوا، سبک و نقاط قوت و ضعف کتاب می‌پردازد (آصف‌زاده، ۱۳۸۴). از دیدگاه برخی صاحب‌نظران هدف اصلی نقد و بررسی کتاب، آگاه کردن خوانندگان از کتاب‌های جدید و با کیفیت و هدایت آنان به سوی مطالعه این نوع کتاب‌هاست. البته باید در نظر داشت که این هدف با خواندن نقد و بررسی کتاب از سوی خوانندگان در کنار تهیه نقدی حاوی اطلاعات جدید و ارزیابی متعادل از کتاب محقق می‌شود (همایون‌پور، ۱۳۸۸).

هر چند «نقد کتاب»، «تبلیغات ناشران» و «اطلاعیه‌های انتشار» هر سه از رسانه‌های مؤثر در روزآمد نگه داشتن اطلاعات کتابداران و پژوهشگران در مورد تازه‌های نشر در حوزه‌های موضوعی خاص است، اما به طور معمول نقدهای کتابی که از سوی متخصص موضوعی نوشته می‌شود، بیشترین نقش را در این زمینه ایفا می‌کند؛ زیرا چنین نقدی هدفمندتر است و با رویکردی انتقادی به ارزیابی کتاب می‌پردازد (حکمت، ۱۳۸۹).

وظیفه اصلی نقد کتاب، شناساندن کارهای ارزشمند علمی به اهل مطالعه و پژوهش، راهنمایی نویسندگان در رفع اشکالات اثر و درست‌اندیشی و درست‌نویسی است؛ زیرا توسعه جامعه زمانی فراهم می‌شود که افراد جامعه از آثار علمی منتشر شده آگاه شوند و توانایی شناخت آثار اصیل را از غیر اصیل داشته باشند. بررسی کتاب‌های منتشر شده در سال‌های اخیر حاکی از بی‌توجهی آنها به نیازهای جامعه مخاطب؛ همسو و هماهنگ نبودن محتوای آنها با یافته‌های علمی جدید؛ نبود انسجام و یکپارچگی در ارائه مفاهیم؛ نداشتن جنبه آموزشی مفاهیم و جذاب نبودن مطالب است (فدایی، ۱۳۸۶: ۵۱؛ آل‌داوود، ۱۳۹۰؛ پاینده، ۱۳۹۰). موارد مذکور ضرورت نقد کتاب در جوامع علمی را روشن می‌سازد.

از سوی دیگر در فرایند یاددهی - یادگیری، کتاب‌های درسی از اهمیت ویژه‌ای برخوردارند؛ به طوری که فعالیت‌ها و تجارب آموزشی حول کتاب درسی سازماندهی می‌شوند؛ بنابراین بازسازی و بهبود محتوای کتاب‌های درسی امری اجتناب‌ناپذیر در هر نظام آموزشی است. از این‌رو، تدوین اصول نقد و بررسی کتاب‌های درسی در ابعاد مختلف و آشنایی پژوهشگران با این اصول ضروری به نظر می‌رسد (فرخ‌زاده، ۱۳۹۰). کتاب درسی رسمی‌ترین رسانه در زمینه ارتباط علمی است که به رغم گسترش استفاده از وسایل جدید اطلاع‌رسانی، نقشی مهم در یادگیری برای همه سطوح دارد. برخورداری از بهره‌وری در تألیف کتاب‌های درسی نیازمند ارزیابی و نقد مستمر آنها و تلاش برای از بین بردن کاستی‌هاست (رضی، ۱۳۸۸). کتاب درسی دانشگاهی وسیله‌ای است که استادان

صاحب‌نظر جهت یاددهی، و دانشجویان (آنانی که خصوصیات روحی و روانی ویژه‌ای دارند، جستجوگری را دوست دارند و به نقد اندیشه‌ها، رویکردها و روش‌ها علاقه نشان می‌دهند) جهت یادگیری و انجام دادن تحقیقات علمی آن را به کار و از آن بهره می‌برند. برای رسیدن به بهره‌وری مطلوب در تألیف کتاب‌های درسی و افزایش کارایی و اثربخشی آنها لازم است کتاب‌های درسی موجود با استفاده از شیوه‌های درست، نقد و ارزیابی شوند و برای تقویت نقاط قوت و رفع نقاط ضعف، تلاش‌های مؤثر و نتیجه‌بخش انجام شود. کتاب درسی ویژگی‌ها و ابعاد گوناگونی دارد که داوری درباره کیفیت آن مستلزم ارزیابی همه‌جانبه و نقد و بررسی آن از جنبه‌های گوناگون است (رضی، ۱۳۸۸). منتقد باید عناصر اصلی متن را معرفی، ارزیابی و تشریح کند و در نقد باید روشی را انتخاب کند و به ابعادی توجه داشته باشد که امکان تحلیل بهتر اثر را فراهم آورد (درودی، ۱۳۹۱: ۸۷).

لازمه نوشتن نقد سازنده و منصفانه که نتایج ارزشمندی برای پدیدآورنده و خوانندگان بالقوه و بالفعل اثر به همراه دارد، دسترسی منتقد به سیاه‌وارسی نقد کتاب است تا هنگام تدوین مقاله نقد کتاب تمام عواملی را که در یک مقاله نقد کتاب باید ذکر شوند مدنظر قرار دهد. در این راستا تهیه یک ابزار اکتشافی از عواملی که باید هنگام نقد کتاب در نظر داشت، از مهم‌ترین موضوعات است؛ تا بدین وسیله منتقدان بتوانند در قالبی مشخص مقالات نقد کتاب خود را تهیه کنند. به بیان دیگر، به کارگیری ابزاری معتبر و مبتنی بر فرهنگ بومی می‌تواند منتقد را به نکات مهمی راهنمایی نماید تا در نوشته‌های خود رعایت کند و اثر خود را بی‌نقص و کامل سازد. به طور کلی نقد متن با هر رویکردی که از آن تأثیر پذیرد، فعالیتی مبتنی بر روش و مبانی علمی است. به تعبیر دیگر، نقد روشمند است و بر اساس خط‌مشی مدون انجام می‌شود (درودی، ۱۳۹۱: ۸۱). بنابراین هدف این پژوهش، ساخت و اعتباریابی مقیاس سنجش مقالات نقد کتاب درسی دانشگاهی با استفاده از متون تخصصی و نیز مشاوره و استفاده از نظر متخصصان است.

پیشینه پژوهش

در این پژوهش مدارک مرتبط با حوزه نقد کتاب در پایگاه‌های امرالد، اشپرنگر، گوگل اسکالر، وب‌آوساینس، پابمد، خانه کتاب ایران، مگ‌ایران، ایرانداک، سید در سال‌های ۱۹۹۳-۲۰۱۳ جستجو شد که در زیر به موارد تقریباً مرتبط اشاره می‌شود. درودی (۱۳۸۷) پژوهشی با عنوان «عوامل مؤثر در نقد و بررسی کتاب» انجام داد.

وی می‌گوید نقد کتاب شکلی از نقد ادبی است که ارزشیابی کتاب را بر اساس محتوا، روش و شایستگی آن انجام می‌دهد و ناقد عواملی مانند موقعیت نویسنده کتاب، اهمیت عنوان، تحلیل موضوعی اثر، سطح نگارش، ارتباط میان فصل‌ها، پردازش متن، استنادها، رویکردها، بررسی سوگیری، جامعیت، اعتبار و غیره می‌شود.

رضی (۱۳۸۸) پژوهشی با عنوان «شاخص‌های ارزیابی و نقد کتاب‌های درسی دانشگاهی» انجام داد. وی در پژوهش خود با تأکید بر این نکته که کتاب درسی به رغم تنوع و تعدد وسایل جدید آموزشی و اطلاع‌رسانی، مهم‌ترین ابزار آموزشی در همه سطوح به شمار می‌رود و در تحقق اهداف آموزشی و اطلاع‌رسانی نقش اساسی دارد، ضرورت نقد و بررسی آن را بیان کرد و به شاخص‌های ارزیابی و نقد کتاب درسی دانشگاهی از پنج جنبه شکل ظاهری، محتوا، ساختار، زبان و روش پرداخت. وی همچنین شاخص‌هایی را بیان کرد که کمیت تأثیر آنها در ارزشیابی متون درسی دانشگاهی باید با در نظر گرفتن زمینه‌های عاطفی، شناختی و مهارتی دانشجویان و با توجه به میزان آگاهی‌ها، آمادگی ذهنی و ویژگی‌های شخصیتی و روانی و علایق آنان مشخص شود.

درودی (۱۳۹۱) در پژوهشی با عنوان «تحلیلی بر نقد منابع اطلاعاتی» به تبیین وضعیت درک، شناخت و تفسیر برداشت‌های ناقد از متن و نقش آن در نگارش نقد منابع پرداخت. وی دریافت نقد متون و منابع اطلاعاتی، فرایند پالایش اطلاعات است و در انجام دادن این فعالیت تخصصی، ناقدان بر اساس دانش خود و مبانی پذیرفته شده علمی تحلیل متون به نقد می‌پردازند. وی نتیجه گرفت در بسیاری از موارد دستیابی به معنای نهایی امکان‌پذیر نیست و فرایند تحلیل متن و ارائه برداشت‌های مختلف می‌تواند به معنای نزدیک‌تری نسبت به متن منجر شود.

درودی (۱۳۸۵) در پژوهشی با عنوان «سخنی در باب نگارش‌های انتقادی (همراه با شرحی مختصر پیرامون آراء کارل پوپر درباره نقد منابع اطلاعاتی)» بیان داشت که در نگارش‌های علمی، نقد، سنجشی روشمند و مبتنی بر مبانی تحلیل و بررسی مدون و سازمان‌یافته است که سبب افزایش اثربخشی و سودمندی آن می‌شود. به عقیده وی، نگارش نقد علمی جایگاهی ممتاز و معتبر در عرصه فعالیت تخصصی و عالمانه دارد و سبب شناسایی بهتر آثار مکتوب شده است که به خواننده کمک می‌کند تا فهم بهتری از مضمون اثر به دست آورد.

کاظم‌پور و اشرفی‌ریزی (۱۳۸۸) پژوهشی با عنوان «بررسی کتاب‌های نقد شده در حوزه کتابداری و اطلاع‌رسانی» در مجله کتاب ماه: کلیات در سال‌های ۱۳۸۴ تا ۱۳۸۸ انجام

دادند. ابزار گردآوری اطلاعات سیاهه‌وارسی محقق ساخته بود و جامعه آماری شامل ۱۵۳ عنوان مقاله نقد در حوزه کتابداری و اطلاع‌رسانی در مجله کتاب ماه: کلیات بین سال‌های ۱۳۸۴ تا ۱۳۸۸ بود. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از نرم‌افزار آماری SPSS و آمار توصیفی (توزیع فراوانی و درصد) استفاده شد. یافته‌ها نشان داد که کتاب‌های نشر چاپار با ۳۰ عنوان بیشتر نقد شده است. همچنین سال‌های ۱۳۷۴، ۱۳۷۵، ۱۳۷۸، ۱۳۷۹ هر کدام با یک عنوان کمترین کتاب نقد شده را داشتند. حوزه موضوعی آموزش و تحقیق با ۳۱ عنوان بیشترین نقد و در حوزه افراد هیچ عنوانی نقد نشده بود. بیشترین نقدها مربوط به کتاب‌های تألیفی (۱۱۰ عنوان) و کمترین نقدها مربوط به کتاب‌های ترجمه (۴۳ عنوان) بود. محمد حسن زاده با ۹ عنوان بیشترین نقد را داشته است. ۹۶ نفر از منتقدان وابسته به مراکز دانشگاهی و ۵۷ نفر وابسته به مراکز غیردانشگاهی بودند. از میان منتقدان ۱۱۵ نفر مرد و ۳۸ نفر زن بودند.

سلیمانزاده و همکاران (۱۳۹۲) پژوهشی با عنوان «بررسی تأثیر کارگاه آموزشی نقد کتاب بر آگاهی، نگرش و مهارت نقد کتاب استادان دانشگاه علوم پزشکی اصفهان در سال ۱۳۹۱» انجام دادند. نتایج نشان داد آموزش بر افزایش آگاهی و مهارت نقد کتاب استادان مؤثر بوده است. نگرش استادان به مقوله نقد کتاب از ابتدا شاکله خوبی داشته است؛ اما نمره نگرش قبل و بعد از آموزش به لحاظ آماری تفاوت معناداری نداشت. با توجه به ویژگی‌های متغیر نگرش باید خاطر نشان ساخت که افزایش معنادار آن مانند دو متغیر دیگر مورد بررسی در پژوهش مورد انتظار نبود؛ زیرا متغیر نگرش درونی‌تر بوده و به متغیرهای متفاوتی مانند نوع نگاه فرد به محیط، توانایی‌ها و امکانات وی وابسته است و بنابراین با گذشت زمان تغییر خواهد کرد.

روثنک (۱۹۸۶) در پژوهشی با عنوان «نقد و بررسی‌ها در مجلات پزشکی» به تحلیل ۴۸۰ نقد و بررسی در ۴ مجله پزشکی در مدت بیش از شش ماه پرداخت. وی ۲۵ ویژگی، که منتقدان در ارزیابی یک اثر مدنظر قرار می‌دهند شناسایی و بسامد استفاده از هر ویژگی را مشخص کرد. میانگین تعداد ویژگی‌ها در هر بررسی ۹ مورد بود و هر بررسی به طور میانگین ۳۸۹ کلمه داشت. البته طول بررسی با طول و یا دامنه کتاب، تعداد ویژگی‌ها و ارزیابی منتقد متن رابطه‌ای نداشت. توضیحات غیرضروری در ۱۶ درصد موارد از سوی منتقد ذکر شده بود. این توضیحات در بررسی‌های طولانی‌تر و با ذکر ویژگی‌های کمتر وجود داشت. بررسی‌های خوب بیشتر از بررسی‌های ضعیف بودند (۵/۸۸ درصد در مقابل ۵/۱۱ درصد). انتشار بیش از ۵۵ بررسی کتاب در بیش از یک مجله، توافق مجلات

در رتبه‌بندی متون (۸۶ درصد) را مشخص ساخت.

میکائیل (۱۹۹۳) در مقاله «سیاهه‌وارسی نقد مقاله: یک سیاهه‌وارسی معیار برای نقد مقالات پژوهشی در روان‌شناسی کاربردی» به فراهم‌آوری یک ابزار اکتشافی از عامل‌هایی که باید هنگام نقد یک مقاله پژوهشی منتقد در نظر داشته باشد، پرداخت؛ تا از این رهگذر ابزار مفیدی برای منتقدان، نویسندگان و دانشجویان ارائه کند. در این پژوهش از روش مشابه دلفی استفاده شد. در مرحله اول یک سیاهه‌وارسی ابتدایی از معیارها ایجاد شد و بین تعداد زیادی از منتقدان توزیع شد. سیاهه‌وارسی ابتدایی شامل ۹۳ معیار در ۱۴ گروه بود (مانند پیشینه پژوهش، نمونه، اندازه‌ها، روش‌شناسی، آنالیز و نتیجه‌گیری). از منتقدان خواسته شد تا سیاهه‌وارسی را بررسی کنند و برخی عامل‌ها را تغییر دهند و حذف یا اضافه کنند. منتقدان ۸۶۰ عامل و ۴۶۰ تغییر نسبت به عامل‌های ابتدایی پیشنهاد کردند. از آنان همچنین خواسته شد تا اگر سیاهه‌وارسی منتشر نشده‌ای دارند ارسال نمایند؛ از این طریق چند سیاهه‌وارسی به دست آمد که شامل ۱۳۵ عامل دیگر بودند. سپس عامل‌ها ویرایش و خلاصه شد و سیاهه‌وارسی نهایی شامل ۲۲۳ عامل، ۴۴ خوشه و ۱۵ گروه بود.

نتوویتز و کارلو (۱۹۹۷) پژوهشی با عنوان «ارزیابی محتوایی نقد برای انتخاب کتاب: تحلیلی از نقدهای تاریخ آمریکا» انجام دادند. یافته‌ها نشان داد که کتاب‌ها در سه نشریه انتخاب^۱، نقد و بررسی‌های تاریخی آمریکا^۲ و نشریه تاریخ آمریکا^۳ معیارهای نقد را خوب رعایت کرده‌اند، اما نشریه چویس به نسبت دو نشریه دیگر کمتر به معیارها توجه کرده است. بیشترین نقدها در حوزه تاریخ آمریکا در مجله چویس و کمترین در نشریه تاریخ آمریکا وجود داشت.

کالدول و همکاران (۲۰۰۵) در پژوهشی با عنوان «توسعه چارچوبی برای نقد پژوهش‌های حوزه سلامت» چارچوب جدیدی برای نقد پژوهش‌های مرتبط با حوزه سلامت ارائه دادند. چارچوب ارائه شده بیشتر به منظور استفاده در نقد پژوهش‌های کمی عرضه شد. چارچوب پیشنهادی درون فهرستی از پرسش‌ها، پژوهش‌های کمی و کیفی را پوشش داد. آنان استدلال کردند که این چارچوب به دانشجوی تازه‌وارد رشته پرستاری و دیگر حوزه‌های سلامت نحوه پژوهش کمی و کیفی را آموزش می‌دهد و شیوه‌های هر یک و تفاوت بین پژوهش کمی و کیفی را خاطر نشان می‌سازد.

1. *Choise*
2. *American History Reviews*
3. *Journal of American History*

جمع‌بندی پیشینه‌ها

بسیاری از اندیشمندان و پژوهشگران تلاش کرده‌اند در پژوهش‌های خود ضمن بیان مزایای نقد و بررسی کتاب به تحلیل، نقد و بررسی‌های منتشر شده در پایگاه‌های اطلاعاتی بپردازند. با وجود این، آثار منتشر شده در رابطه با نقد و بررسی کتاب بسیار محدود است و موارد اندک نیز بیشتر با روش مروری و تحلیل محتوا صورت گرفته‌اند. در این منابع مقیاس یا ابزار خاصی برای ارزیابی مقالات نقد کتاب معرفی نشده است، بنابراین در این پژوهش، پژوهشگران به این مهم پرداخته‌اند.

روش پژوهش

در پژوهش حاضر، گردآوری داده‌ها در دو مرحله انجام شد. در مرحله اول با روش اسنادی جستجوی جامعی در منابع کتابخانه‌ای (چاپ و پیوسته) صورت گرفت. سپس با کنترل منابع، منابع مناسب با پژوهش برگزیده شد. مراحل زیر برای ساخت و اعتباریابی این مقیاس صورت گرفته است.

مرحله اول. در مرحله اول پژوهش، سیاهه‌ای از مفاهیم کلیدی که به نحوی با مفهوم نقد کتاب در فرایند جستجوی اطلاعات در ارتباط بوده و دارای قابلیت مطرح شدن در سیاهه‌وارسی است تهیه شد. تهیه سیاهه مفاهیم کلیدی، بر اساس منابع زیر انجام شد.

الف) بررسی گسترده متون مربوط: بیش از ۵۰ مقاله، پایان‌نامه و کتاب مختلف در موضوعات مربوط به نقد، نقد کتاب، نقد مقاله و موضوعات مرتبط بررسی و مفاهیم کلیدی آن استخراج شدند. در واقع متون اصلی بررسی شده در تهیه مفاهیم کلیدی و گویه‌ها عبارت‌اند از: اشرفی‌ریزی و کاظم‌پور (۱۳۸۹)، اشرفی‌ریزی (۱۳۹۰)، همایون‌پور (۱۳۸۸)، حکمت (۱۳۸۹)، فدایی (۱۳۸۶)، ذاکری (۱۳۸۸)، رفیعی (۱۳۸۸)، درودی (۱۳۸۷)، شایانفر و همکاران (۱۳۸۸)، پارسایی (۱۳۸۹)، جهانبخش (۱۳۸۹)، ذکیانی (۱۳۸۹)، فولادی (۱۳۸۹)، کمپانی‌زارع (۱۳۸۹)، محمدزاده (۱۳۸۹)، خرمشاهی (۱۳۸۶)، اسلامی (۱۳۸۶)، افضل‌ی (۱۳۸۷)، پاینده (۱۳۹۰)، سینایی (۱۳۸۶) و محسنی (۱۳۸۸) است.

ب) مشاوره با متخصصان: به منظور استفاده از تجربیات و مطالعات متخصصان، تعدادی از برجسته‌ترین افرادی که تاکنون در حیطه پژوهش، فعالیت و تولید علم داشته‌اند انتخاب شدند و در مراحل گوناگون پژوهش مشاوره شدند.

مرحله دوم. مفاهیم کلیدی استخراج شده، از طریق بررسی متون، مصاحبه و مشاوره با متخصصان بررسی و موارد مشابه ترکیب و موارد تکراری حذف شد. در نتیجه، سیاهه‌ای اولیه متشکل از سه مفهوم کلیدی (شاخص‌های محتوایی، نگارشی و ظاهری) که قابلیت طرح در سیاهه‌وارسی را داشتند، طراحی شد. سیاهه در چندین مرحله از سوی پژوهشگران مرور و اصلاح شد و سیاهه نهایی مفاهیم کلیدی برای ارسال به متخصصان آماده شد.

در مرحله دوم از روش دلفی استفاده شد. در این مرحله، سیاهه مفاهیم کلیدی جهت تأیید به متخصصان ارسال و از آنها خواسته شد طی مدت تعیین شده نظر خود را در تأیید، رد و نیاز به تغییر در هر یک از مفاهیم کلیدی بیان کنند. در ضمن، متخصصان در صورت نیاز می‌توانستند مفاهیم جدیدی نیز به سیاهه بیفزایند. پس از بررسی نظرها و دیدگاه‌های متخصصان، مشخص شد از مجموع سه مفهوم کلیدی پیشنهادی (شاخص‌های محتوایی، نگارشی و ظاهری)، سه مفهوم تأیید و یک مفهوم جدید (سایر شاخص‌ها)، اضافه شده است. در نتیجه، سیاهه‌ای متشکل از چهار مفهوم کلیدی در دستور کار پژوهشگر قرار گرفت. در مرحله بعد، طراحی گویه‌های سیاهه‌وارسی بر اساس مفاهیم کلیدی آغاز شد. به عبارت دیگر، هر یک از مفاهیم کلیدی که از سوی متخصصان تأیید شده بود، در قالب چندین گویه بیان گردید. در نهایت، چهار مفهوم کلیدی در قالب ۸۶ گویه قرار گرفت. در نهایت مفاهیم کلیدی و گویه‌های مربوطه دوباره در اختیار متخصصان مربوطه قرار گرفت و نظر نهایی آنها دریافت و اعمال گردید. بدین ترتیب سیاهه‌وارسی نقد کتاب‌های درسی دانشگاهی در چهار شاخص و ۵۷ گویه تدوین گردید.

یافته‌ها

یافته‌ها در رابطه با شاخص‌های سنجش مقالات نقد کتاب درسی دانشگاهی نشان داد مقیاس سنجش مقالات نقد کتاب درسی دانشگاهی دارای چهار شاخص است. این شاخص‌ها عبارت‌اند از: شاخص محتوا (در این شاخص موضوع و محتوای کتاب ارزشیابی می‌شود؛ در واقع ناقد می‌خواهد بداند موضوع اصلی و هدف کتاب چیست؟ نویسنده می‌خواهد چه مطلبی را بگوید و برای رساندن مقصود خود از چه روشی استفاده کرده است؟ آیا نویسنده به همه موضوع پرداخته است، آیا رعایت بی‌غرضی نسبت به مسائل مورد بحث صورت گرفته است، آیا مطالب روزآمد هستند؟...)، شاخص نگارشی (در این شاخص خصوصیات ادبی، زبانی، سبک نگارش، اصالت سبک کتاب و مانند آن بررسی می‌شود)، شاخص ظاهری (در

این شاخص ویژگی‌های ظاهری و مادی کتاب مانند کیفیت چاپ، وضوح تصاویر، صحافی، کاغذ، و اندازه کتاب مورد بررسی قرار می‌گیرد) و سایر شاخص‌ها (در سایر شاخص‌ها ساختار کلی مقاله نقد کتاب مانند انتخاب صحیح عنوان مقاله، دقت در ارائه اطلاعات کتاب‌شناختی اثر مورد نقد، مرتبط بودن واژه‌های کلیدی، دور نشدن ناقد از موضوع اصلی، ارائه اطلاعات مختصر در رابطه با مطالب کتاب، ارزیابی دقیق اثر، ارزیابی نویسنده‌گان در پدید آوردن اثر، ذکر ویژگی‌های ممتاز اثر، ارائه پیشنهادهاى ناقد برای اثر و نیز ارزیابی این مطلب که آیا نویسنده به اهداف مفروض خود رسیده است؟).

جدول ۱ شاخص محتوایی نقد کتاب

ردیف	گویه‌های شاخص محتوایی
۱	توجه منتقد به تازگی مطالب ارائه شده در اثر
۲	توجه منتقد به جامع بودن ارائه مطالب مؤلف
۳	توجه منتقد به مرتبط بودن مطالب کتاب با سایر دروس وابسته
۴	توجه منتقد به طرح سؤال‌های جدید و افق‌های تازه در اثر
۵	توجه منتقد به وجود تناسب میان حجم اطلاعات اصلی و حجم اطلاعات جنبی در اثر
۶	توجه منتقد به ظرفیت مطالب کتاب در ایجاد ارتباط با موضوعات میان‌رشته‌ای
۷	توجه منتقد به فهرست مطالب کتاب در برقراری ارتباط با یادگیرنده و اثرگذاری بر او
۸	توجه منتقد به موضوع‌های مورد بحث در کتاب
۹	توجه منتقد به استفاده پدیدآور از منابع معتبر و روزآمد
۱۰	توجه منتقد به وجود نمایه دقیق و مفصل
۱۱	توجه منتقد به دقت در مستندسازی اثر
۱۲	توجه منتقد به استفاده مناسب از پانویس‌ها و پیوست‌ها
۱۳	توجه منتقد به استفاده از روش صحیح مواجهه با موضوع
۱۴	توجه منتقد به بی‌طرفی پدیدآور در بیان دیدگاه‌ها و مطالب در حوزه موضوعی مورد نظر
۱۵	ارزشیابی ناشر و تاریخ انتشار اثر با در نظر گرفتن حوزه موضوعی
۱۶	توجه منتقد به طبقه‌بندی فصل‌های کتاب بر اساس نظام منطقی
۱۷	توجه منتقد به بیان اهداف کل کتاب و یا هر فصل
۱۸	توجه منتقد به کیفیت مقدمه کتاب
۱۹	توجه منتقد به ارائه جمع‌بندی مباحث و نتیجه‌گیری در پایان هر فصل
۲۰	توجه منتقد به استفاده از تصاویر، شکل‌ها، نمودارها و جدول‌ها متناسب با موضوع کتاب
۲۱	توجه منتقد به وجود فهرست مطالب، فهرست منابع یا کتاب‌شناسی، فهرست راهنما، فهرست جدول‌ها و نمودارها و فهرست اصطلاحات و واژگان دشوار

جدول‌های ۱، ۲، ۳ و ۴ در رابطه با سیاهه‌وارسی پیشنهادی برای سنجش مقالات نقد کتاب درسی دانشگاهی است. یافته‌ها نشان داد ۵۷ گویه برای این موضوع براساس متون و نظر متخصصان شناسایی و تأیید شده است که شاخص محتوا ۲۱، شاخص نگارشی ۸، شاخص ظاهری ۹ و سایر شاخص‌ها ۱۹ گویه است.

جدول ۲ شاخص نگارشی نقد کتاب

ردیف	گویه‌های شاخص نگارشی
۱	توجه منتقد به میزان رعایت زبان علمی
۲	توجه منتقد به میزان رعایت قواعد نگارشی
۳	توجه منتقد به کیفیت ساختار دستوری متن
۴	توجه منتقد به دقت بودن زبان اثر (سلیس و روان بودن متن در عین پرمایه بودن)
۵	توجه منتقد به سبک نگارش اثر (جمله‌بندی، رسم‌الخط، املائی کلمات و غیره)
۶	توجه منتقد به طرز بیان اثر (تناسب طرز بیان با توجه به مخاطبان اثر)
۷	توجه منتقد به ارتباط منطقی بین فصل‌های کتاب
۸	توجه منتقد به اصالت سبک اثر (متمایز بودن اثر از نظر شیوه بیان مطالب)

جدول ۳ شاخص ظاهری نقد کتاب

ردیف	گویه‌های شاخص ظاهری
۱	توجه منتقد به متناسب بودن حجم کتاب
۲	توجه منتقد به تناسب بین حجم فصل‌های مختلف کتاب
۳	توجه منتقد به متناسب بودن جلد اثر
۴	توجه منتقد به تناسب قطع کتاب با حجم مطالب یا نوع استفاده
۵	توجه منتقد به کیفیت صحافی کتاب
۶	توجه منتقد به کیفیت کاغذ کتاب
۷	توجه منتقد به کیفیت چاپ، حروفچینی و صفحه‌آرایی کتاب
۸	توجه منتقد به طرح جلد کتاب متناسب با موضوع کتاب
۹	توجه منتقد به تناسب ظاهری شکل‌ها (جدول‌ها، نمودارها و غیره) در کتاب

جدول ۴ سایر شاخص‌ها در ارائه نقد صحیح از کتاب

ردیف	گویه‌های سایر شاخص‌ها
۱	مشخص و دقیق بودن عنوان مقاله (لازم است عنوان کتاب در عنوان مقاله گنجانده شده باشد).
۲	دقت در ارائه اطلاعات کتاب‌شناختی اثر در دست نقد و بررسی (حداقل عناصر شامل نویسنده، عنوان، مترجم، محل نشر، ناشر، تاریخ نشر، شماره شابک، تعداد صفحات، قیمت و قطع)
۳	مرتبط بودن واژگان کلیدی با موضوع مقاله

ردیف	گویه‌های سایر شاخص‌ها
۴	متناسب بودن تعداد واژگان با نوع موضوع
۵	پرداختن دقیق مقدمه به موضوع کتاب و دور نشدن از مسئله اصلی
۶	استفاده منتقد از مطالب دیگران و تجربیات خود در نوشتن مقدمه
۷	ارائه توضیح مختصری درباره سرفصل‌های اصلی و فرعی
۸	ارائه صرف اطلاعات در مورد اثر و عدم ارزیابی مطالب در بخش نتیجه‌گیری
۹	ارائه اطلاعات جامعی از افراد پدیدآورنده اثر (مؤلف و مترجم)
۱۰	اطمینان دادن از صلاحیت پدیدآورنده در پدیدآوری اثر با توجه به سوابق علمی و پژوهشی وی
۱۱	مشخص شدن جایگاه اثر در حوزه موضوعی مورد نظر
۱۲	بیان مزایا و معایب اثر در دست نقد و بررسی نسبت به آثار مشابه
۱۳	ذکر جمع‌بندی نهایی از وضعیت کتاب از سه دیدگاه محتوایی، نگارشی و ظاهری
۱۴	ارزیابی صلاحیت نویسنده در پدیدآوری کتاب
۱۵	ارزیابی اینکه آیا پدیدآور به اهداف مفروض خود رسیده است
۱۶	ذکر ویژگی‌های ممتاز کتاب
۱۷	ارائه پیشنهادها منتقد برای پدیدآور
۱۸	تنظیم فهرست منابع مطابق با شیوه‌نامه مجله هدف
۱۹	استناددهی دقیق

بحث و نتیجه‌گیری

همان‌طور که بررسی دائمی فعالیت‌های زندگی ضروری است، بررسی فعالیت‌های علمی و تلاش برای بهبود اصلاح واقعی آنها ضرورت بیشتری دارد. با توجه به این امر، مقوله‌ای به نام نقد و بررسی آثار علمی نمایان می‌شود. پویایی و توسعه پژوهش و تولیدات علمی در جوامع در گرو نقد آثار است (سلطانی، ۱۳۸۶)؛ به عبارت دیگر، تا دانش تولید شده انتشار نیابد و نقد نشود، نمی‌توان بدان تکیه یا از آن بهره‌برداری علمی، ابزاری یا استراتژیک کرد (آصف‌زاده، ۱۳۸۴). ارزیابی و نقد آثار از مراحل مهم در چرخه تولیدات علمی است و بدون توجه به آن، اعتبار آثار و نقاط قوت و ضعف آنها مشخص نشده و در نتیجه اصلاح مداوم دانش بشری تحقق نمی‌یابد. نقد سازنده و منصفانه، نتایج ارزشمندی دارد؛ زیرا نویسنده و خوانندگان نقد را به نکات مهمی راهنمایی می‌کند تا در نوشته‌های خود رعایت کنند و اثر خود را بی‌نقص و کامل سازند. نقد صحیح باعث پیشرفت علم و توسعه فرهنگ در جامعه می‌شود و اگر نقد نباشد علم پیشرفت نمی‌کند (ذاکری، ۱۳۸۸)؛ پس می‌توان

چنین استنباط کرد که منتقد می‌تواند به نقد علوم و فنون و هنر ارائه شده در قالب محمل‌ها و رسانه‌های مختلف بپردازد؛ اما باید در نظر داشت که در حوزه علوم و هنر، انتقاد بیانگر تفکر انتقادی و ارزشیابی است و نیاز به مهارت‌های پیشرفته و آشنایی با اصول و قواعد خاص آن دارد (آصف‌زاده، ۱۳۸۴). به عبارت دیگر، همان‌گونه که پژوهش و تولید دانش مبتنی بر اصول و مبانی روش‌شناسی علمی است، نقد آن نیز مستلزم پیروی از مبانی و روش علمی است. یکی از ویژگی‌های منتقد علاوه بر تخصص و تبحر در حوزه موضوعی مورد نظر و داشتن روحیه علمی، آشنایی با اصول و روند نقد بوده و اطلاع و بصیرت از این اصول به همراه تجربه و برخورداری از ذهنی پویا و نقاد به منتقد کمک می‌کند تا گزارشی نقادانه و اثرگذار از یک اثر به دست دهد (افضلی، ۱۳۸۷). از اینجا می‌توان دریافت که ناقد باید در موضوع مورد نقد، دارای دانش و اطلاعاتی بیش از پدیدآورنده باشد و از آنجا که درباره اثر به تحلیل و داوری دست می‌زند، باید در آن زمینه متخصص و صاحب‌نظر باشد و از بینشی عمیق بهره بگیرد. بنابراین می‌توان نتیجه گرفت که نقد غیر تخصصی وجود ندارد و هر ناقدی باید متخصص در زمینه‌ای باشد که در آن دست به نقد می‌زند (رفیعی، ۱۳۸۸). از سوی دیگر نقد یک اثر - اعم از علمی، فنی و هنری - کاری علمی است. کار علمی، مبتنی بر روش علمی و بر پایه مبانی استوار و تزلزل‌ناپذیری است که از حقایق و واقعیت‌های تردیدناپذیر به دست آمده و تدوین شده‌اند (رفیعی، ۱۳۸۸).

بی‌توجهی و استفاده نادرست معیارها و اصول در نقد آثار می‌تواند پیامدهای منفی برای نویسندگان ایجاد کند، به طوری که نقد غیراصولی نارضایتی و بی‌انگیزگی نویسندگان را موجب می‌شود (آصف‌زاده، ۱۳۸۴). به طور کلی باید گفت که با به کارگیری معیارهای اصولی و ضابطه‌مند در نقد آثار می‌توان زمینه توسعه علمی جامعه را فراهم آورد و روزنه‌های تازه‌ای به روی علم و تحقیق گشود. با توجه به موارد مذکور می‌توان نتیجه گرفت که نقد تولیدات علمی در هر قالبی با در نظر گرفتن معیارها و اصول آن از فعالیت‌های اساسی نویسندگان و پژوهشگران به منظور حفظ پویایی و پالایش دانش تولید شده در جوامع علمی و دانشگاهی است.

نقد کتاب نیز به عنوان یکی از روش‌های پایه و اساسی در فعالیت‌های پژوهشی و آموزشی دانشگاه‌ها نه تنها از این امر مستثنی نیست، بلکه به دلایلی چون دفاع از حق فرهنگی جامعه، کمک به خواننده، یاری نویسنده، یک امر ضروری و مسئولیت عمومی بین نویسندگان و پژوهشگران است و کوتاهی در آن برابر با کوتاهی در ایفای وظیفه نویسندگی به شمار می‌رود (سلطانی، ۱۳۸۶). به عبارت دیگر، با توجه به اینکه کتاب

همواره مهم‌ترین وسیله برای ثبت و انتقال یافته‌های علمی بشر بوده و امروزه نیز با وجود تنوع و تعدد وسایل ارتباط جمعی همچنان نقش اول را در انتقال اطلاعات داراست (مزینانی، ۱۳۸۹، ۱۱۸)، نقد و بررسی آن نیز از موضوعات مهم در جوامع علمی است.

پژوهش حاضر در راستای ساخت و اعتباریابی مقیاس سنجش مقالات نقد کتاب‌های درسی دانشگاهی انجام شده است. بررسی ادبیات موجود نشان می‌دهد تاکنون ابزاری معتبر و قابل اعتماد برای این موضوع طراحی نشده است. این ابزار علاوه بر سنجش نقد کتاب‌های درسی دانشگاهی، با کمی تغییر جزئی قابلیت استفاده در نقد سایر کتاب‌ها نیز دارد.

پژوهش حاضر با بررسی گسترده متون، مصاحبه و مشاوره با تعدادی از متخصصان رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی و نیز نقد کتاب آغاز شد. در مرحله اول ابتدا سیاهه‌ای از مفاهیم کلیدی که به نحوی با مفهوم نقد کتاب در فرایند جستجوی اطلاعات در ارتباط و از قابلیت مطرح شدن در سیاهه‌وارسی برخوردار است، تهیه شد. تهیه سیاهه مفاهیم کلیدی، بر اساس منابع چاپی و الکترونیکی و نیز مشاوره با متخصصان کتابداری و اطلاع‌رسانی و نیز نقد کتاب بوده است. در مرحله دوم مفاهیم کلیدی استخراج شده، از طریق بررسی متون، مصاحبه و مشاوره با متخصصان انجام گرفت و موارد مشابه ترکیب و موارد تکراری حذف شد. در نتیجه، سیاهه‌ای اولیه متشکل از سه مفهوم کلیدی که قابلیت طرح در سیاهه‌وارسی را دارا بودند، طراحی شد. سیاهه در چندین مرحله از سوی پژوهشگران مرور و اصلاح، و سیاهه نهایی مفاهیم کلیدی برای ارسال به متخصصان آماده شد. در مرحله سوم سیاهه مفاهیم کلیدی به منظور تأیید برای متخصصان ارسال شد و از آنان خواسته شد طی مدت تعیین شده نظر خود را در مورد تأیید، رد و نیاز به تغییر در هر یک از مفاهیم کلیدی بیان کنند. همچنین، متخصصان در صورت نیاز می‌توانستند مفاهیم جدیدی نیز به سیاهه بیفزایند. پس از بررسی نظرها و دیدگاه‌های متخصصان، مشخص شد از مجموع سه مفهوم کلیدی پیشنهادی، سه مفهوم (شاخص‌های محتوایی، نگارشی و ظاهری) تأیید و یک مفهوم جدید (سایر شاخص‌ها در ارائه نقد صحیح از کتاب)، اضافه شده است. در نتیجه، سیاهه‌ای متشکل از چهار مفهوم کلیدی در دستور کار پژوهشگر قرار گرفت. در مرحله چهارم از پژوهش، طراحی گویه‌های سیاهه‌وارسی بر اساس مفاهیم کلیدی آغاز شد. به عبارت دیگر، هر یک از مفاهیم کلیدی که از سوی متخصصان تأیید شده بود، در قالب چندین گویه بیان گردید. در نهایت، چهار مفهوم کلیدی در قالب ۸۶ گویه قرار گرفت. در

مرحله پنجم مفاهیم کلیدی و گویه‌های مربوطه دوباره در اختیار متخصصان مربوطه قرار گرفت و نظر نهایی آنها دریافت و اعمال شد. بدین ترتیب مقیاس سنجش نقد کتاب درسی دانشگاهی در چهار شاخص و ۵۷ گویه تدوین شد.

مقیاس سنجش نقد کتاب درسی دانشگاهی شامل چهار شاخص محتوایی، نگارشی، شکل ظاهری و سایر شاخص‌های نقد صحیح کتاب است. قسمت ارزیابی محتوایی شامل ۲۱ گویه مربوط به محتوای کتاب از جمله تازگی، جامع بودن، استفاده از پانویس و پیوست‌ها، داشتن نمایه تفصیلی، صحت مستندات، بیان اهداف کتاب و داشتن نتیجه‌گیری است. قسمت ارزیابی نگارشی شامل هشت گویه مربوط به ساختار دستوری متن، زبان علمی، پیروی از قوانین و شیوه نگارش و املا صحیح کتاب است. در قسمت ارزیابی ظاهری به وسیله ۹ گویه کیفیت ویژگی‌های ظاهری یک اثر مانند قطع کتاب، جلد، صحافی، کاغذ و تصاویر سنجیده می‌شود. در بخش سایر شاخص‌های نقد صحیح کتاب با ۱۹ گویه مربوط به مشخص و دقیق بودن عنوان مقاله، اطلاعات کتاب‌شناختی کتاب در دست نقد و بررسی، مرتبط بودن واژگان کلیدی، متناسب بودن تعداد واژگان کلیدی، کیفیت مقدمه کتاب، استفاده منتقد از تجربیات خود و مطالب دیگران در نوشتن مقدمه، ارائه توضیح مختصری درباره سرفصل‌های اصلی و فرعی، ارائه اطلاعات جامع از پدیدآورندگان، اطمینان از صلاحیت پدیدآورنده، مشخص شدن جایگاه اثر در حوزه موضوعی، مقایسه اثر در دست نقد با آثار مشابه، جمع‌بندی نهایی از وضعیت کتاب از سه دیدگاه محتوایی، نگارشی و ظاهری، ذکر ویژگی‌های ممتاز کتاب، بیان پیشنهادات منتقد، تنظیم فهرست منابع مطابق با شیوه‌نامه مجله مذکور، استناددهی دقیق در مقاله نقد کتاب سنجیده می‌شود.

منابع

- آصف‌زاده، سعید (۱۳۸۴). «تحلیل انتقادی مطالعات پژوهشی در علوم پزشکی». پژوهش در پزشکی (مجله پژوهشی دانشکده پزشکی). دانشگاه علوم پزشکی و خدمات بهداشتی، ۲۹ (۳)، ۱۹۵-۲۰۱.
- اشرفی‌ریزی، حسن و زهرا کاظم‌پور (۱۳۸۹). آیین نقد کتاب: راهنمایی برای کتابداران، نویسندگان و مترجمان. تهران: چاپار.
- اسلامی، حسن (۱۳۸۶). «اخلاق نقد». کتاب نقد و نقد کتاب (مجموعه مقالات گروهی از نویسندگان). تهران: خانه کتاب، ۷۹-۱۰۶.
- اشرفی‌ریزی، حسن (۱۳۹۰). «فرایند و اجزای نقد کتاب». کتاب ماه کلیات. ماهنامه تخصصی اطلاع‌رسانی و

- نقد و بررسی کتاب در حوزه اطلاعات ارتباطات و دانش‌شناسی. ویژه‌نامه نقد و بررسی کتاب. ۵ (۱۶۹)، ۶۹-۶۲.
- افضلی، مهدی (۱۳۸۷). اصول و مبانی نقد کتاب. تهران: دانشگاه علوم پزشکی بقیةالله.
- آل‌داوود، علی (۱۳۹۰). «چند نکته در باب نقد». کتاب ماه کلیات. ماهنامه تخصصی اطلاع‌رسانی و نقد و بررسی کتاب در حوزه اطلاعات، ارتباطات و دانش‌شناسی. ویژه‌نامه نقد و بررسی کتاب؛ ۵ (۱۶۷)، ۱۹-۱۸.
- پارسایی، حسن (۱۳۸۹). «نقد کردن، اثبات یک فعل فلسفی است». عیار نقد (مجموعه مقالاتی در حوزه مبانی نظری نقد به قلم گروهی از نویسندگان). گردآوری علی اوجبی. دفتر دوم، تهران: خانه کتاب، ۶۶-۴۹.
- پاینده، حسین (۱۳۹۰). «نقد کتاب در فرهنگ ما». کتاب ماه: کلیات. ماهنامه تخصصی اطلاع‌رسانی و نقد و بررسی کتاب در حوزه اطلاعات، ارتباطات و دانش‌شناسی. ۱۴ (۱۳)، ۱۰۱-۹۶.
- جهانبخش، جويا (۱۳۸۹). «ناقدان در زمانه عسرت». عیار نقد (مجموعه مقالاتی در حوزه مبانی نظری نقد به قلم گروهی از نویسندگان). گردآوری علی اوجبی. دفتر دوم، تهران: خانه کتاب، ۶۶-۷۶.
- حکمت، نصرالله (۱۳۸۹). «نکاتی در باب نقد کتاب». عیار نقد (مجموعه مقالاتی در حوزه مبانی نظری نقد به قلم گروهی از نویسندگان)، گردآوری علی اوجبی. دفتر دوم، تهران: خانه کتاب، ۷۷-۸۱.
- خرم‌شاهی، بهاء‌الدین (۱۳۸۶). «آیین نقد کتاب». کتاب نقد و نقد کتاب (مجموعه مقالات گروهی از نویسندگان). تهران: خانه کتاب، ۱۳-۳۶.
- درودی، فریبرز (۱۳۹۱). «تحلیلی بر تبیین نقد منابع اطلاعاتی». فصلنامه مطالعات ملی کتابداری و سازمان‌دهی اطلاعات. ۲ (۹۰)، ۸۰-۱۰۰.
- درودی، فریبرز (۱۳۸۵). «سخنی در باب نگارش‌های انتقادی (همراه با شرحی مختصر پیرامون آراء کارل پوپر درباره نقد منابع اطلاعاتی)». فصلنامه کتاب. ۴ (۶۸)، ۲۷۹-۲۸۸.
- درودی، فریبرز (۱۳۸۷). «عوامل مؤثر در نقد و بررسی کتاب». فصلنامه کتاب. ۷۵، ۱۷۳-۱۸۴.
- درودی، فریبرز (۱۳۹۱). نقد منابع اطلاعاتی (شناخت مفاهیم، ساختار، ماهیت و معیارهای نقد). تهران: خانه کتاب.
- ذاکری، مصطفی (۱۳۸۸). «اصول، نتایج و گونه‌های نقد». (مجموعه مقالاتی در حوزه مبانی نظری نقد به قلم گروهی از نویسندگان). گردآوری علی اوجبی. دفتر اول. تهران: خانه کتاب، ۱۵۳-۱۶۸.
- ذکیانی، غلامرضا (۱۳۸۹). «مبانی دینی نقدپذیری». عیار نقد (مجموعه مقالاتی در حوزه مبانی نظری نقد به قلم گروهی از نویسندگان). گردآوری علی اوجبی. دفتر دوم، تهران: خانه کتاب، ۹۸-۸۱.
- رضی، احمد (۱۳۸۸). «شاخص‌های ارزیابی و نقد کتاب‌های درسی دانشگاهی». سخن سمت. (۲۱)، ۲۱-۳۰.
- رفیعی، علی محمد (۱۳۸۸). «اصول نقد تصحیح دیوان حافظ». عیار نقد (مجموعه مقالاتی در حوزه مبانی نظری نقد به قلم گروهی از نویسندگان). گردآوری علی اوجبی. دفتر اول، تهران: خانه کتاب، ۱۶۹-۲۰۵.
- سلطانی، محمدعلی (۱۳۸۶). «ضرورت و شیوه نقد کتاب». کتاب نقد و نقد کتاب (مجموعه مقالات گروهی از نویسندگان). تهران: خانه کتاب، ۱۱۴-۱۳۰.
- سلیمانزاده نجفی، نیره‌السادات، حسن اشرفی‌ریزی، محمدحسین یارمحمدیان، لیلیا شهرزادی و اکبر

- حسن زاده (۱۳۹۲). «بررسی تأثیر دوره آموزشی نقد کتاب بر آگاهی، نگرش و مهارت نقد کتاب استادان دانشگاه علوم پزشکی اصفهان در سال ۱۳۹۱». *فصلنامه علمی - پژوهشی کتابداری و اطلاع‌رسانی*. ۲ (۱۶).
- سینایی، علی (۱۳۸۶). *مجموعه‌سازی در کتابخانه‌ها*. تهران: سمت.
- شایانفر، حیدرعلی، صاحب سادات حسینی، محمدعلی صنعتی‌نجان و بیتا مهروری (۱۳۸۸). *راهنمای تألیف، ترجمه و نشر کتابهای درسی علمی - کاربردی*. تهران: دانشگاه جامع علمی- کاربردی.
<http://www.uast.ac.ir/pazhoohesh/DocLib5/rahnamayetalif1388.pdf>
- فدایی، غلامرضا (۱۳۸۶). *آشنایی با نسخ خطی و آثار کمیاب (فارسی و عربی)*. تهران: سمت.
- فرخ‌زاده، علی اصغر (۱۳۹۰). «نقد و بررسی کتب درسی». گروه‌های آموزشی استان بوشهر.
<http://bu-edugroup.ir/forum/showthread.php?tid=1627>
- فولادی، علیرضا (۱۳۸۹). «نقد در موقعیت پست‌مدرن». *عیار نقد (مجموعه مقالاتی در حوزه مبانی نظری نقد به قلم گروهی از نویسندگان)*. گردآوری علی اوجبی. دفتر دوم. تهران: خانه کتاب، ۱۳۱-۱۴۰.
- کاظم‌پور، زهرا، و حسن اشرفی‌ریزی (۱۳۸۸). «بررسی کتاب‌های نقد شده در حوزه کتابداری و اطلاع‌رسانی» در *مجله کتاب ماه: کلیات در سال‌های ۱۳۸۴-۱۳۸۸*. *اطلاع‌شناسی*. ۷ (۲۵)، ۷۱-۸۴.
- کمپانی‌زارع، مهدی (۱۳۸۹). «مقام و مختصات نقد در تاریخ فرهنگ اسلامی». *عیار نقد (مجموعه مقالاتی در حوزه مبانی نظری نقد به قلم گروهی از نویسندگان)*. گردآوری علی اوجبی. دفتر دوم. تهران: خانه کتاب، ۱۴۱-۱۷۰.
- محسنی، حمید (۱۳۸۸). *مجموعه‌سازی و خدمات تحویل مدرک*. تهران: کتابدار.
- محمدزاده، رضا (۱۳۸۹). «ملاحظات و پیشنهاداتی پیرامون نقد و داوری». *عیار نقد (مجموعه مقالاتی در حوزه مبانی نظری نقد به قلم گروهی از نویسندگان)*. گردآوری علی اوجبی. دفتر دوم. تهران: خانه کتاب، ۱۷۱-۱۷۶.
- مزیانی، علی (۱۳۸۹). *کتابخانه و کتابداری*. تهران: سمت.
- همایون‌پور، هرمز (۱۳۸۸). «ضرورت و فواید نقد». *عیار نقد (مجموعه مقالاتی در حوزه مبانی نظری نقد به قلم گروهی از نویسندگان)*. گردآوری علی اوجبی. دفتر اول. تهران: خانه کتاب، ۲۴۹-۳۵۳.
- Caldwell, K. L. Henshaw, & G. Taylor (2005). "Developing a framework for critiquing health research". *Journal of Health, Social and Environmental*. 6 (1), 45-54.
- Michael, A. (1993). "Article review checklist: a criterion checklist reviewing research articles in applied psychology". *Personnel Psychology*. 46, 705-718.
- Kroenke, K. (1986). "Book reviews in medical journals". *Bull. Med. Libra. Assoc.* 74 (1), 1-6.
- Nattowitz, A. & P. Carlo (1997). "Evaluating review content selection: An analysis of American history reviews in choice, American Historical Reviews, and Journal of American history". *College and Research Libraries*. 58 (4), 322-335.